

Ivica Župan

Hrvatska slikarica i grafičarka Anka Krizmanić (Omilje pokraj Sv. Ivana Zeline, 10. ožujka 1896. - Zagreb, 2. studenoga 1987) školovala se u Privatnoj školi Tomislava Krizmana (Zagreb, 1910-1913). Studij je nastavila na Kunstgewerbeschule u Dresdenu (1913-1917), a stipendija Francuske vlade omogućila joj je boravak u Parizu 1929-1930.

Prvi puta javno je izlagala 1910. na izložbi Medulić.

U crtežu i grafici rano je izoštrila osjetljivost za bitno u strukturi krajolika, pokretu figure ili stanjima ljudske psihe. Sredinom dvadesetih godina prošlog stoljeća nastaje ciklus pastela, pejzaža i portreta zaobljenih volumena, euklidovske jasnoće i tonkih vrijednosti boje. Oko 1930. njezino slikarstvo gubi crtačku tvrdoću, a metalnu zvučnost pastelnih tonova nadomještaju diskretne kolorističke harmonije kao posredni tumači unutrašnjeg doživljaja, atmosfere i karakternih osobina.

Radila je i grafite, tapiserije, modne crteže i skice za lutkarsko kazalište. Uz mapu "Zagreb", tijekom života načinila je i mape crteža: "Plitvice", "Samobor", "Dubrovnik", "Sarajevo", "Mapa familije", "Mamina mapa", "Jelkina mapa", "Dragecova mapa", "Ljubavnici", "Mapa karikatura", "Dorina mapa" i "Jankova

mapa". Jedine grafičke mape koje je za života, kao školovana grafičarka, uspjela objaviti su "Ples" 1916, "Dubrovnik" 1921. i "Velika mapa" 1922.

Opus joj obuhvaća nekoliko ciklusa krajolika, portreta,

seriju autoportreta i karikatura, plesnih i scenskih motiva i folklornih plesova. Nakon povratka u Zagreb 1917. redovito sudjeluje na Proljetnim salonima i drugim skupnim izložbama. Prvu samostalnu izložbu imat

će tek desetak godina poslije u Salonu Ulrich.

Slikarica Zagreba

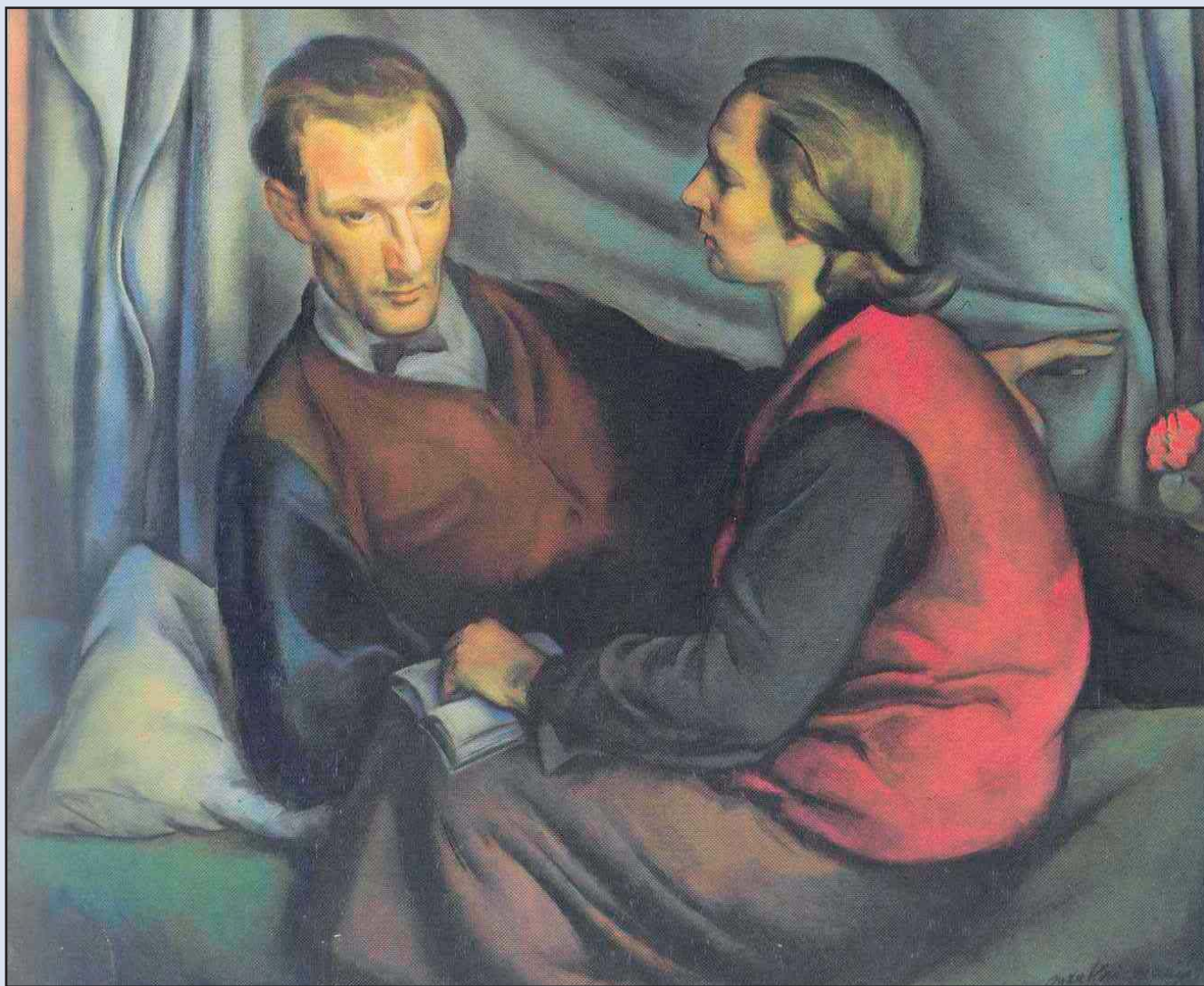
Da su Ankin život i likovni opus sveudilj izazovi za nove istraživače, najbolje svjedoče izložba "Slikana kronika iz Jurjevske ulice" i njezin katalog, autorstvo prof. Željke Kolveshi, muzejske savjetnice u Muzeju grada Zagreba, postavljene u travnju 2000. Ta je izložba predstavila mali segment iz golemo slikaričina opusa – samo pedeset radova mape "Zagreb" – sa zagrebačkim motivima koje je Muzej grada Zagreba 1984. otkupio od slikarice.

Nervom iskusna, ali istodobno strasna istraživača, Kolveshi piše o novim, manje poznatim ili nepoznatim trenucima iz života slikarice i njezine obitelji. Posebnu pozornost plijeni podrobna analiza ambijenta i okružja u kojem je slikarica živjela i stvarala. Ističući upravo te trenutke i posvećujući im dužnu pozornost, Kolveshi nas upućuje na čitanje iz konteksta i omogućuje lakše razumijevanje i doživljavanje mape "Zagreb".

Romantično-dramatske epizode, kao odrednice slikaričina života, započinju i prije njezina rođenja, nemalim - za ono doba - skandalom koji je njezina majka priuštila svojoj obitelji. Naime, pripadala je hrvatskom praplemstvu Gušića, a pobjegla je sa seoskim učiteljem Josipom Sivošem, za kojeg se, na

ANKA KRIZMANIĆ

užas obitelji, i udala, pa su joj se dvije kćeri, buduća slikarica Anka i mlada Jelka, prezivale Sivoš.

Kad je Anki bilo pet godina umro joj je otac. Ankinjoj majci, kao udovici s dvoje djece, obitelj se smilovala pod uvjetom da mađarsko plebejsko

prezime zamijeni prezimenom nekog od plemenitih predaka. I tako je od Anke Sivoš postala Anka Krizmanić.

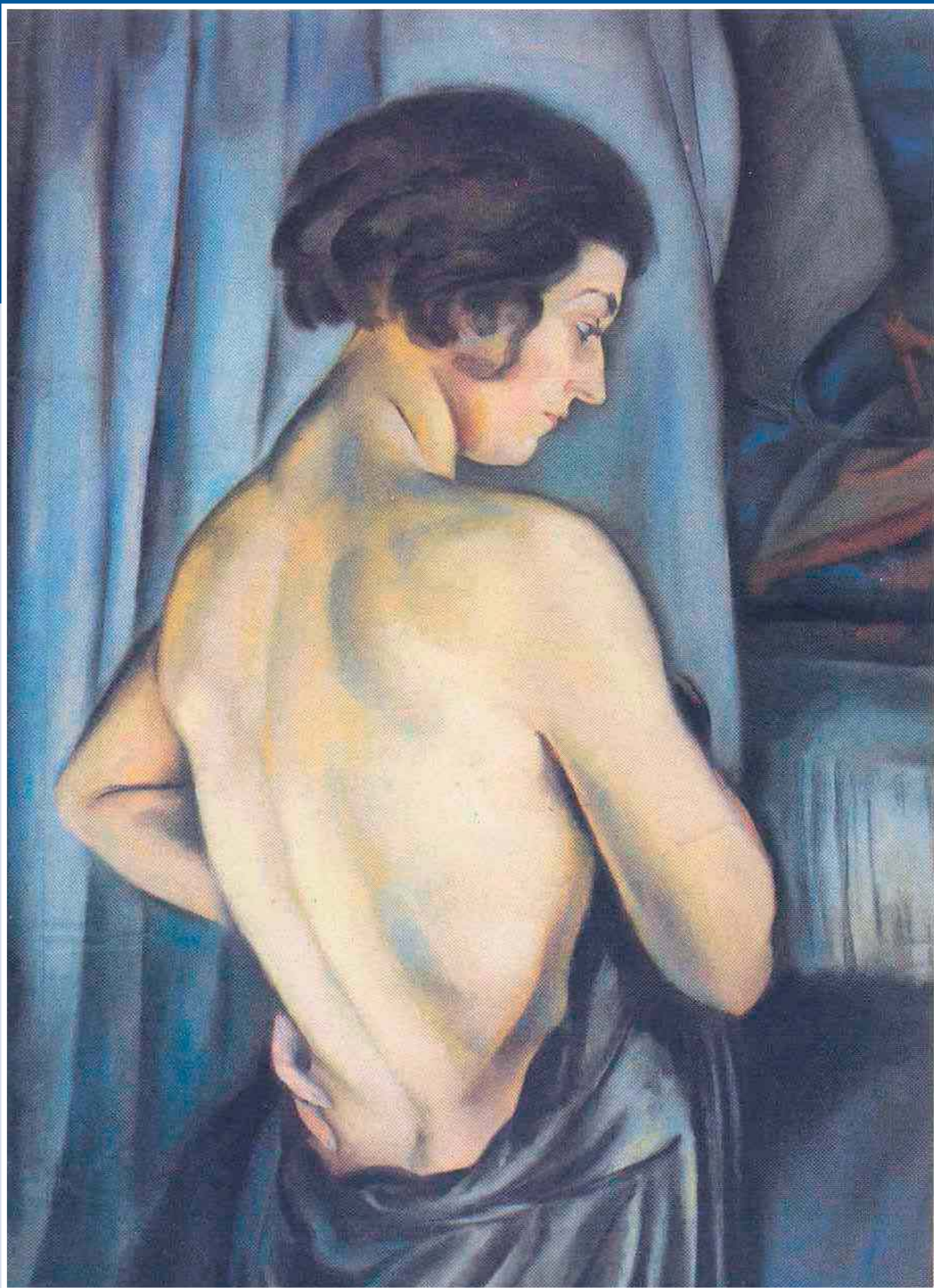
Pogled na svijet iz Jurjevske

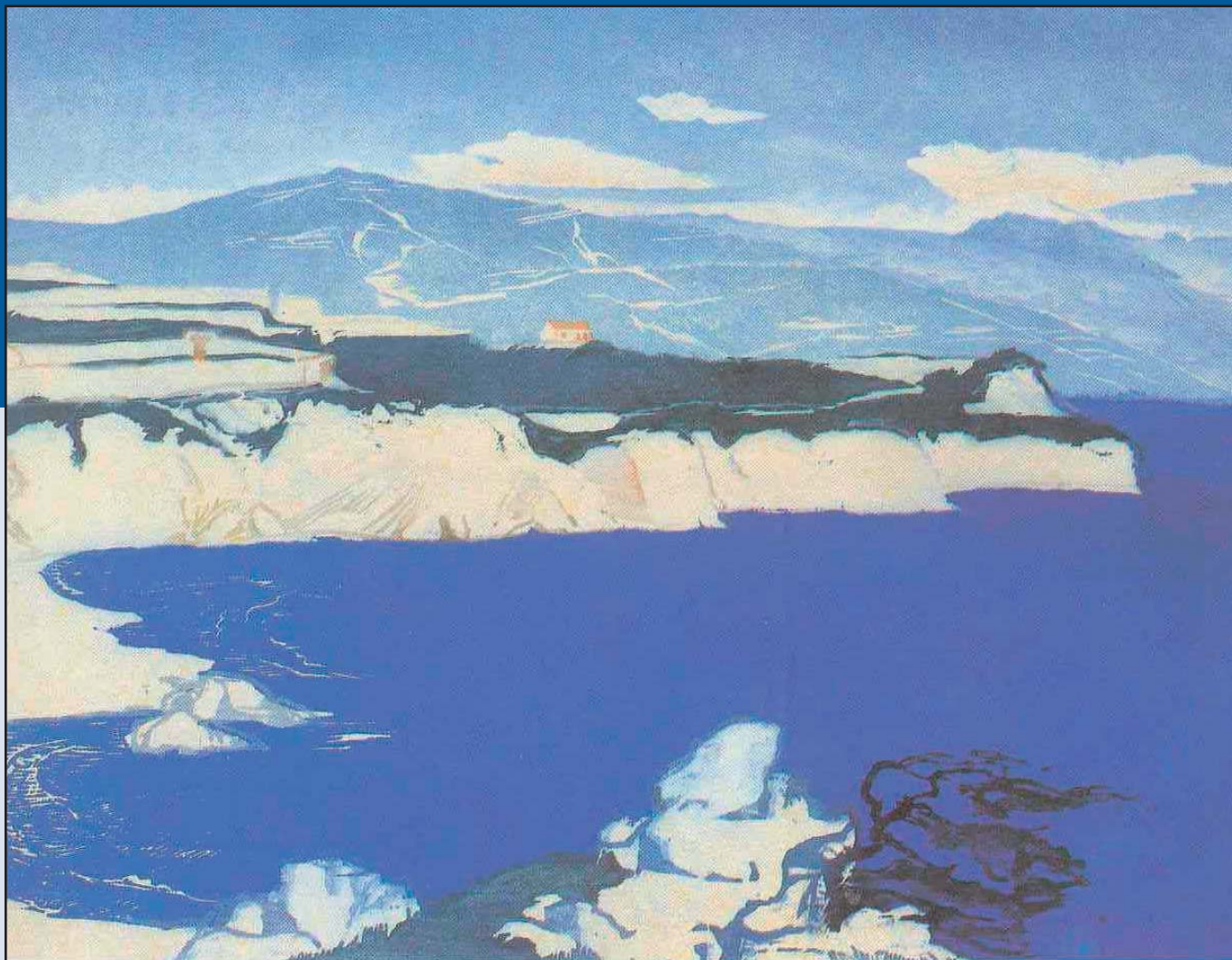
Njezina darovitost rano je zapažena i njezin tutor F. pl.

Žigrović Pretočki pobrinuo se da od sedme godine dobije stručnog učitelja slikanja. Razvila se u istaknutu slikaricu i grafičarku, čiji opus, koji je nastajao punih šest desetljeća, sve dok je njezina ruka mogla slikati, sadrži više od 6.000 registriranih radova. Radila je i kao crtač Anatomskog i

Biološkog instituta Medicinskog fakulteta u Zagrebu (1931-1939. i 1946-1951).

Anka se iz Dresdena 1917. doselila u Jurjevsku 37, u kuću Gušićevih, gdje će nastati veći dio njezinih crteža. Poslije će se seliti na broj 33 u "ružnu kuću Horaček", gdje će također

imati “plodotvorne stvaralačke godine”. Nakon majčine smrti živjet će i u Basaričekovoj, u “Žigrovićevoj kući”, a potom i u Mesićevoj. Život će (sudbinski) završiti u Jurjevskoj 1, gdje će sa sestrom Jelkom “provesti 43 godine, s vlagom štala grofova Drašković”.

Iz svoje gornjogradske perspektive locirane u Jurjevskoj ulici, u omiljenoj tehničarici litokrede, fiksirala je sve vizure voljenog Zagreba i okolice. Poput kakve sretne ptice oslobođene svih zemaljskih okova, ovim je riječima opisala svoju sobu u Jurjevskoj ulici broj 37. “Moja mala soba je bila kao krletka, ali možeš si zamisliti jedan prozor s kojeg se vidi do Posavine.”

U tom je malenom prostoru (gdje će je posjećivati pjesnik A. B. Šimić) imala atelier u

kojemu će tijekom dvadesetih godina stvoriti impresivan ciklus crteža posvećenih Zagrebu. Prozor u Jurjevskoj 37 njezinu je osamljenom oku pružio nenadmašan izvor vizualnog užitka, iz kojeg će nastati dojmljive impresije jurjevskih krajolika, puteljaka i kuća. Crtani brzim, energičnim potezima, ti radovi čine jednostavne i prisne studije svakodnevice, intimna “svijeta u malom”.

Majstorica urbanih i ruralnih pejzaža

Ankini crteži priče su o ljubavi, o ljepoti, o osami, o vremenu koje je otišlo u nepovrat. Jedan cjeloviti ciklus grupirala je i obuhvatila mapom “Zagreb”, s ukupno 50 crteža nastalih u razdoblju od 1918. do 1937. Crteži nastali od 1917. do 1922. nose poglede prema Mirogoju,

Novoj vesi, Kožarskoj, Zvijezdi i sjevernim predjelima podno Zagrebačke gore.

Istražujući crteže, Kolveshi ih je podijelila u nekoliko podtema: “Pogled s prozora u Jurjevskoj 37”, “Pogledi daleki”, “Portreti iz prirode” i “Motivi urbanog sadržaja”. Osim potpisa autorice, crteži sadrže datume, nazive te brojeve redosljeda nastanka u pojedinoj godini. Svi su, dakle, precizno datirani te se mogu pratiti impresije u crtežu koje, kako bilježi Željka Kolveshi: “nastaju u jednom dahu, uz tek male promjene kuta gledanja koji je Anki otvorio pogled više na sjever ili istok, istok ili jug, da bi obuhvatio nove detalje”.

Prateći mijene u prirodi, Anka je bilježila i vrijeme crtanja: ljeto, jesen, jutro, sumrak. Posebice su vrijedni na-

zivi pojedinih mjesta, do danas očuvani u govoru starosjedilaca Zagreba: “Vrt Lubijenski”, “Sv. Žaver” (Ksaverska dolina), “Predgrade”, “Gradski vodovod” ili pak “Jakčinova livada” (posjed na Cmroku).

“Pogledi s prozora u Jurjevskoj 37” čuvaju sjećanja na drvored kestena što se nalazio na zapadnoj strani ulice, zdanje najstarijega Gradskoga vodovodnog rezervoara, kapelicu Sv. Jurja, tornjeve Katedrale, visoke dimnjake tvornice kože, visoke jablane u dolini Medveščaka te obronke Šalate.

Zanimljivo je da je Anka u izradi crteža eksperimentirala, započinjući svaki rad po nekoliko puta iznova. U dva crteža iz podciklusa “Moja soba” promatraču je dopustila ulazak u intimni prostor sobe, otvarajući pogled prema krevetu i komodi,

stolu i stolicama te naslonjaču. Da tu živi slikarica, kako je istražila Kolveshi, otkrivaju sitni detalji: Ankin mali autoportret iz 1917. i prozor koji dominira njezinom sobom. Naslov "Zagreb" zapisala je litokredom tek na jednom od 50 crteža koji je nastao kao "Pogled s Jurjevske prema Katedrali".

"Pogledi daleki" obuhvaćaju "zahvalni krajolik sjeverno nad gradom pun blagih brežuljaka i udolina". U tom je tematskom podciklusu crtala "Sljeme", "Gračane pod Zagrebačkom gorom", "Obrok kod vile Weiss".

Upravo su ti gradski pejzaži, tvrdi Kolveshi, zahvaljujući Anki, ušli u likovni tematski ciklus Zagreba. Za razliku od mnogih drugih, Anka je zamijenila mjesto i motiv. Uvriježeni su, naime, bili pogledi na grad s istoka na zapad i sjeverozapad koji bi obuhvatili povijesni luk oboda Gornjeg grada.

Iz Jurjevske ulice Anka je mogla stvoriti potpuno nove likovne prizore. "Portreti iz prirode" impresije su neposredna slikaričinog okruženja. "Večer", "Sumrak", "Smreke na Jakačinovoj livadi" crtani su preciznom rukom koja bilježi atmosferske mijene i ugođaje. To se posebice očituje u djelima "Oblak nad Sljemenom" i "Pejzaž iz okolice Zagreba". Najmonumentalniji portret iz prirode impresivni je "Veliki kesten u Jurjevskoj ulici" u dvije inačice iz 1921. Veliko zavijeno deblo, zadivljujući je spomenik sjećanja na Jurjevsku ulicu. Fascinantna je i crtež pastelom stabla dunje u vrtu Lubijenski, "zlatne krošnje, pune žutih, zrelih plodova".

U skladu s potrebom da crta "nereprezentativno" lice grada, u posljednjem je podtematskom ciklusu "Motivi urbanog sadržaja" rabila motive predgrađa "zbir malih, ali skladno komponiranih objekata u Novoj Vesi, na raskrižju Zvijezde, Kožarskoj ulici,

Zvonaričkoj ulici". I kada izravno gleda na brijeg Šalatu, ističe Kolveshi, u podnožju crta kućice Nove Vesi, koja na drugim crtežima postaju glavni motiv naslovljen "Predgrađe".

Između svih 50 crteža, atribut urbani s najvećim pravom nosi "Pogled na Novu Ves s Jurjevske ulice". U tom je djelu "uhvatila gustoću i nabijenost dijela grada u kojem su barokni urbanizam i graditeljsko nasljeđe velikih dimenzija pomiješani s kućama gotovo seljačkog karaktera, malih prizemnica pokrivenih šindrom". Privlačila ju je zavojitost Kožarske ulice koju je usmjerio tok potoka Medveščaka, kraj kojeg je bilo podignuto veliko zdanje Tvornice kože.

Mapa "Zagreb"

"Mapu 'Zagreb' je Anka jako voljela", istaknuo je Željki Kolveshi dr. Josip Kovačić, ali taj ciklus crteža posvećenih Zagrebu, zanimljivo, nikada nije objavila kao mapu. Razlozi,

Između svih 50 crteža, atribut urbani s najvećim pravom nosi "Pogled na Novu Ves s Jurjevske ulice". U tom je djelu "uhvatila gustoću i nabijenost dijela grada u kojem su barokni urbanizam i graditeljsko nasljeđe velikih dimenzija pomiješani s kućama gotovo seljačkog karaktera

dakako, postoje. Osebujne umjetničke vrijednosti njezina potpisa, kako tumači Kolveshi, teško su mogle proći nadmetanje s, u to doba, etabliranim grafičarima u Zagrebu (Vladimir Kirin, Milenko Gjurić, Ivan Benković, Branko Šenoa, Vjera Bojničić, Dušan Kokotović), što su konzervativnim izborom vrlo tradicionalnih i opće prepoznatljivih zagrebačkih motiva podilazili ukusu publike. Ankini intimistički zapisi nisu tada mogli biti jednako atraktivni.

Danas, međutim, ti radovi ne mame samo virtuosnim crtačkim majstorstvom, nego su - upravo kao "intimna kronika Jurjevske dvadesetih" - in-

trigantni. Iz radova se očituje da je Jurjevska uistinu bila romantična gradska zona "za gospodu", namijenjena ladanjskim užicima.

Kako je vrijeme prolazilo, a izgledi za objavu mape bivali sve manji, osnovnoj jezgri mape "Zagreb" Anka je poslije pridodala i crteže s motivima iz Hrvatskog zagorja, pa je mapa dostigla brojku od 50 radova. Da ju je uspjela izdati kao litografsku mapu, ističe Kolveshi, znameniti album "Park Jurjaves" Ivana Zachea posvećen Zagrebu dobio bi dostojna nasljednika.

"Da je uspjela u svojim namjerama, punokrvna grafičarka modernističkih impresija bila bi u dvadesetim godinama 'en vogue' na hrvatskoj grafičkoj sceni", zaključuje Kolveshi.

Samostalno je izlagala u Crikvenici, Zagrebu, Gospiću, Dubrovniku, Opatiji i Splitu. Sudjelovala je na izložbama "Pola vijeka hrvatske umjetnosti" (Zagreb, 1938/39), "Gravadores jugo-

slavos" (Sao Paulo, 1953) i "Tanz in der Kunst" (Arbon, 1956).

Spašena iz zaborava

Ankino je djelo tijekom vremena počelo padati u zaborav, da bi 1985. dr. Josip Kovačić organizirao izložbu njezinih radova u Galeriji Društvenog doma Trešnjevka, kojom je počelo sustavno prevrednovanje njezina opusa koju će znanstvenom akribijom najvećma ostvariti dr. Ivanka Reberski, tada ravnateljica zagrebačkog Instituta za povijest umjetnosti, koja je 1986. priredila retrospektivnu izložbu u Umjetničkom paviljonu, a koja je bila dužno priznanje toj skromnoj, samozatajnoj, ali i emancipi-

ranom ženi i njezinu radu. Umrla je godinu poslije, u 92. godini.

Reberski je 1993. objavila i kritičku monografiju "Anka Krizmanić", neophodnu za proučavanje slikaričina djela. Nakon retrospektivne izložbe u Umjetničkom paviljonu, koja je javnosti otkrila Ankin iznimni slikarski senzibilitet, ova monografija daljnji je korak iscrpnoj rekonstrukciji i valorizaciji te u sjenu potisnute hrvatske slikarice i grafičarke.

Reberski rekonstruirala i interpretirala razvojnu putanju, faze i mijene likovnoga izraza te najzastupljenije tematske sklopove njezina velikoga likovnog opusa. Iscrpnom estetskom i morfološkom analizom stilskog izraza, motiva i tema, istaknute su posebne karakteristike i ostale ključne odrednice njezina djela. Autorica donosi temeljitu revalorizaciju umjetničkih dosega, posebice slikarskog dijela opusa.

Takvim znanstvenim tumačenjem Ankino djelo zauzelo je visoko mjesto u panorami našeg modernog slikarstva, a novootkrivene karakteristike njezina slikarstva - atmosfera, ambijenti, dinamika pokreta i intima - ovom monografijom dobile su primjerenu revalorizaciju.

U Samoborskom muzeju 1997. priređena je "Izložba Anka Krizmanić (1896-1987) - iz zbirke Josipa Kovačića", a u karlovačkoj Galeriji Vjekoslava Karasa 1997. izložba "Anka Krizmanić - karikature". Snimljen je i dokumentarni film "Hrvatska slikarica Anka Krizmanić 1896-1987" redatelja Marijana Arhanića, 1996. ostvaren za Obrazovni program HTV-a, po scenariju dr. Ivanke Reberski, te filmski prilog Eve Postružnik, što je pratio retrospektivnu izložbu u Umjetničkom paviljonu.

Anka Krizmanić bez sumnje je među onim stvaralačkim osobnostima bez kojih bi hrvatska umjetnost 20. stoljeća bila nedostatna i siromašna.

